

Konflikti, sigurnost i pravda u interkulturalnom kontekstu Srbije

Sažetak istraživačkog izveštaja Viktimološkog društva Srbije

Uvod

U okviru projekta ALTERNATIVE,¹ Viktimološko društvo Srbije je tokom 2013. godine sprovelo empirijsko istraživanje sa ciljem da se dođe do saznanja o tome na koji način se ljudi iz multietničkih zajednica u Srbiji bave međuetničkim konfliktima u svakodnevnom životu i da se identifikuju problemi i pozitivna iskustva u njihovom rešavanju. Uz to, nastojalo se da se dođe do saznanja o tome na koji način se tretiraju žrtve, kako građani percipiraju svoju sigurnost, kao i koje je mesto restorativnih pristupa u bavljenju konfliktima i sigurnošću (bezbednošću). Istraživanje se sastojalo iz dva dela: kvalitativnog i kvantitativnog dela istraživanja međuetničkih odnosa, postojećih međuetničkih konflikata i načina bavljenja njima od strane građana u tri multietničke sredine u pograničnim delovima Srbije: 1. Baču i Bačkoj Palanci (Vojvodina), 2. Medveđi (južna Srbija) i 3. Prijepolju (jugozapadna Srbija). Istraživanje je imalo akcioni karakter.²

Metodologija istraživanja

U cilju pripreme kvantitativnog istraživanja, vođeni su kvalitativni intervjui sa ukupno 17 osoba u četiri opštine u kojima je istraživanje sprovedeno. Osim u jednom slučaju, u pitanju su bili predstavnici lokalnih nevladinih organizacija i državnih institucija. Od tog broja, bilo je 10 osoba srpske nacionalne pripadnosti, po tri osobe albanske i bošnjačke, odnosno muslimanske pripadnosti i jedna osoba hrvatske nacionalne pripadnosti.

U okviru kvantitativnog dela istraživanja, podaci o međuetničkim odnosima, stradanju (viktimizaciji) i konfliktima su prikupljeni putem anketiranja građana u Baču/Bačkoj Palanci, Prijepolju i Medveđi, pri čemu su oni pitani da li su bili žrtve nekog oblika stradanja (tzv. anketa o viktimizaciji). Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 1423 osobe: 610 ispitanika u Prijepolju, 431 u Baču/Bačkoj Palanci i 382 u Medveđi. Prilikom anketiranja, anketari su dobili instrukcije

¹ Viktimološko društvo Srbije-VDS jedan je od partnera na realizaciji četvorogodišnjeg istraživačkog projekta *Alternativni načini reagovanja na kriminalitet i bezbednost – „ALTERNATIVE“*, koji koordinira Katholieke Universiteit Leuven (Belgija). U okviru projekta „ALTERNATIVE“ Viktimološko društvo Srbije sprovodi istraživanje pod nazivom *Podsticanje dijaloga u multietničkom društvu uz osnaživanje žrtava*. Pored VDS, na realizaciji projekta „ALTERNATIVE“ saraduju i stručnjaci, istraživači i praktičari iz još pet zemalja: Austrije, Belgije, Mađarske, Norveške i Velike Britanije (Severne Irske). Projekat finansira Evropska unija u okviru Sedmog okvirnog programa Evropske komisije za istraživanja i tehnološki razvoj (FP7-SEC-2011-1, ugovor broj 285368).

² Cilj ovog istraživanja nije bio samo da se prikupe podaci o predmetu istraživanja, već i da se informišu građani (ispitanici) o postojećim nevladinim organizacijama, institucijama i nezavisnim državnim organima koji bi mogli da pruže određene usluge (pomoć, podrška, informisanje, pravna pomoć, medijacija itd.) žrtvama nasilja, diskriminacije i drugih vidova kršenja ljudskih prava, uključujući i ona koja su etnički motivisana. Dodatan cilj bio je podizanje svesti o međuetničkim odnosima i konfliktima, viktimizaciji, sigurnosti i restorativnoj pravdi kroz upitnike i/ili intervjue koje su u nekim situacijama sa ispitanicima vodili anketari.

da prvo kontaktiraju osobe koje poznaju, a zatim da ih zamole da preporuče drugu osobu/e da budu ispitanici, te se na taj način širio krug ispitanika.

Glavni nalazi kvantitativnog istraživanja

Obim stradanja (viktimizacije)

Rezultati istraživanja su pokazali da su ukupno 383 (26,9%) ispitanika, odnosno jedna četvrtina celog uzorka, preživela neki oblik stradanja (viktimizacije) u periodu od 1990. godine do trenutka ispitivanja. Najveći broj ispitanika koji su odgovorili da su se suočavali sa nekim oblikom stradanja je iz Medveđe - 170 ispitanika (44,4%), zatim iz Bača/Bačke Palanke - 131 ispitanik (34,2%), dok je najmanje iz Prijepolja - 82 ispitanika (21,4%).

Ispitanici koji su se suočili sa nekim vidom stradanja u posmatranom periodu su naveli ukupno 1367 incidenata, odnosno povređujućih ponašanja. Skoro dve trećine incidenata naveli su ispitanici iz Medveđe – 874 (63,9%), potom iz Bača/Bačke Palanke - 297 (21,7%) i Prijepolja - 196 (14,4%). Uz to, oko dve trećine ispitanika je iskusilo povređujuće ponašanje više puta (ponovljena viktimizacija ili reviktimizacija), dok je oko jedne trećine njih bilo izloženo nekom povređujućem ponašanju samo jednom. Sličan trend zabeležen je u sva tri mesta u kojima je istraživanje sprovedeno.

Većina događaja u kojima su ispitanici bili povređeni bila je međuetnička po prirodi. Najveći deo stradanja dogodio se tokom 1990-tih godina, u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, dok se značajno manji procenat dogodio posle 2000. godine, što je bilo očekivano i potvrđuje rezultate kvalitativne analize.

Svest o stradanju (viktimizaciji) drugih međuetničkim nasiljem

Kako bi se dobile dodatne informacije (na indirektan način) o obimu viktimizacije međuetničkim nasiljem, kao i da se dođe do podataka koji mogu doprineti boljem razumevanju pitanja prepoznavanja i negiranja (poricanja) povreda nanetih pripadnicima sopstvene i druge etničke grupe, ispitanike smo pitali da li znaju osobu/e koje su njihove ili druge nacionalnosti, a koje su doživele neki oblik stradanja od strane pripadnika druge etničke grupe.

Posmatrano na celom uzorku, podaci pokazuju da je više od jedne trećine ispitanika (38,7%) odgovorilo da zna nekoga ko je iste nacionalne pripadnosti kao i oni, a ko je bio suočen sa stradanjem, odnosno povređivanjem od strane pripadnika druge etničke grupe. Više od polovine ispitanika u uzorku – 833 (58,5%) je odgovorilo da im tako nešto nije poznato, dok je 29 ispitanika (2%) odgovorilo da im je to poznato ali da ih je strah da o tome govore. Pri tome, podaci pokazuju da su ispitanici u Medveđi u većoj meri upoznati sa stradanjem sunarodnika u odnosu na ispitanike iz Prijepolja i Bača/Bačke Palanke. Isto tako, u poređenju sa druga dva mesta, u Medveđi je najviše ispitanika koji su odgovorili da znaju za slučajevne stradanja pripadnika svoje nacionalne grupe, ali da ih je strah da o tome govore.

Sa druge strane, ukupno gledano, manje od jedne trećine ispitanika (26,4%) je odgovorilo da zna za stradanje, odnosno povređivanje nekoga ko je druge nacionalnosti a koje je izvršeno od strane pripadnika etničke grupe kojoj ispitanici pripadaju. 69,5% ispitanika je odgovorilo da im to nije poznato, dok je 45 ispitanika (3,2%) odgovorilo da znaju za stradanje pripadnika druge etničke grupe ali da ih je strah da o tome govore. Pri tome, utvrđeno je da su ispitanici u Baču/Bačkoj Palanci u većoj meri upoznati sa stradanjem ljudi druge nacionalnosti u odnosu na ispitanike iz Medveđe i Prijepolja. U odnosu na ispitanike iz Prijepolja i Bača/Bačke Palanke, ispitanici u Medveđi su u većoj meri odgovorili da znaju za stradanje pripadnika druge etničke grupe ali da ih je strah da o tome govore.

Aktivitet ispitanika koji su doživeli neki vid stradanja

Većina ispitanika koji su doživeli neki vid stradanja je odgovorila da su posle događaja koji je doveo do njihovog povređivanja potražili pomoć i podršku i pokušali da saniraju posledice tog događaja (66,5%), dok trećina ispitanika nije preduzela nikakve korake nakon povređujućeg događaja (33,5%). Ovaj podatak govori u prilog aktiviteta žrtava. Pri tome, ispitanici iz Medveđe koji su doživeli neki vid stradanja su tražili pomoć i podršku u većem obimu nego ispitanici iz Projepolja i Bača/Bačke Palanke. Statistički značajne razlike između ispitanika iz različitih mesta u pogledu obraćanja nekome za pomoć nakon povređujućeg ponašanja su identifikovane samo u situacijama koje su povezane sa obraćanjem policiji: ispitanici u Medveđi su se češće obraćali ovom državnim organu nakon stradanja nego ispitanici u Prijepolju i Baču/ Bačkoj Palanci.

Osećaj sigurnosti ispitanika

Većina ispitanika u ukupnom uzorku (88,7%) je odgovorila da se oseća sigurno u mestu u kome živi. Ustanovljeno je da se ispitanici iz Prijepolja osećaju sigurnije u odnosu na ispitanike iz Medveđe i Bača/Bačke Palanke. Ispitanici koji imaju iskustvo stradanja su češće odgovarali da se danas osećaju nesigurno nego oni koji nisu imali takva iskustva.

Većina ispitanika (52,4%) se danas oseća sigurnije nego tokom 1990-tih godina, dok se kod jedne trećine (34,2%) osećaj lične sigurnosti nije promenio. Pri tome, ispitanici iz Prijepolja se osećaju sigurnije danas nego tokom 1990-tih u mnogo većem procentu u poređenju sa ispitanicima iz Medveđe i Bača/Bačke Palanke. Takođe, viktimizirani ispitanici su se 1990-tih godina osećali nesigurnije nego danas. Veza između prethodnih negativnih iskustava stradanja i trenutnog osećaja sigurnosti je potvrđena u sva tri mesta u kojima je istraživanje sprovedeno.

U poređenju sa periodom pre 1990. godine uočava se da se 32,7% ispitanika oseća isto, 26,6% se oseća sigurnije danas nego pre 1990. godine, a 20,9% se danas oseća manje sigurno. Većina ispitanika iz Medveđe se oseća sigurnije danas nego pre 1990. godine, većina ispitanika iz Bača/Bačke Palanke se oseća isto, dok je udeo ispitanika iz Prijepolja koji su odgovorili da se osećaju više, odnosno manje sigurno danas nego pre 1990. sličan. Uz to, podaci pokazuju da, u poređenju sa drugim etničkim grupama, ispitanici albanske nacionalnosti su najčešće odgovarali da se osećaju sigurnije danas nego pre 1990. Sa druge strane, ispitanici bošnjačke nacionalnosti najređe daju ovakav odgovor. Stoga nije teško pretpostaviti da je sigurnost bila problem za Albance i pre 1990. godine, a da su Bošnjaci izgubili osećaj sigurnosti tokom 1990-tih i da se danas osećaju manje sigurno nego pre oružanih sukoba 1990-tih.

Razlozi nesigurnosti i mišljenje ispitanika o merama koje mogu poboljšati osećaj sigurnosti

Nalazi istraživanja govore o postojanju različitih aspekata sigurnosti: fizička, ekonomska, pravna, socijalna i politička (ne)sigurnost. Neefikasnost države u rešavanju problema i ekonomski faktori pokazali su se kao faktori koji najviše doprinose ličnom osećaju nesigurnosti. Ekonomske mere (više posla za građane), više komunikacije između ljudi o problemima i različiti načini za podizanje efikasnosti države su prepoznati kao najbolje mere za povećanje sigurnosti. Ispitanici sa iskustvom stradanja ne podržavaju teške kazne za one koji ugrožavaju sigurnost građana u značajno većoj meri nego oni koji nisu imali slična iskustva. Stoga se čini da ispitanici daju veći značaj restorativnim i socijalnim, nego retributivnim merama kao mogućim načinima za podizanje nivoa sigurnosti građana.

Posmatrano prema mestima, podaci pokazuju da ispitanici iz Medveđe najmanje podržavaju veće prisustvo pripadnika policije na ulicama kao meru koja bi doprinela većoj sigurnosti građana u odnosu na ispitanike iz Prijepolja i Bača/Bačke Palanke. Ispitanici iz Prijepolja najviše podržavaju ideju o tome da ljudi treba više da pričaju o svojim problemima i da je potrebno više druženja. Ispitanici iz Bača/Bačke Palanke su u većoj meri nego ispitanici iz Medveđe i Prijepolja za sledeće mere kao način poboljšanja sigurnosti: ljudi treba da imaju posao, one koji ugrožavaju sigurnost građana treba strože kažnjavati, policija treba da bude efikasnija u rešavanju problema, potrebno je više organizacija i institucija kojima ljudi mogu da se obrate za pomoć i informacije, i potrebno je više pripadnika policije na ulicama.

Mehanizmi za rešavanje konflikta koji su pogodni za dostizanje pravde

Ispitanici su pitani koje rešenje je prema njihovom mišljenju pogodno za postizanje pravde u konkretnom slučaju stradanja/povređivanja koji su opisali. Svi mehanizmi koji su bili na raspolaganju ispitanicima, mogu da se grupišu u dve glavne kategorije: mehanizmi retributivne pravde (kazna) i mehanizmi restorativne pravde³ (restorativni pristupi), koji uključuju restorativne procese (dijalog, da osoba zna zašto se desilo to što se desilo, što takođe zahteva neki oblik susreta i komunikacije) i restorativne ishode (izvinjenje, naknadu štete, vraćanje ili popravljane imovine, rad u korist zajednice).

Ukupno gledano, kazna čini 25,3% svih mehanizama koji su navedeni kao pogodni za dostizanje pravde u konkretnom slučaju stradanja. Mehanizmi restorativne pravde (restorativni pristupi), pak, čine više od dve trećine (71,6%) svih mehanizama pogodnih za dostizanje pravde u odgovorima ispitanika. Sa druge strane, dobijeni podaci pokazuju da su 53 (13,8%) ispitanika sa iskustvom viktimizacije odabrala samo kaznu kao mehanizam pogodan za dostizanje pravde u slučaju stradanja koje su opisali; 129 (33,7%) ispitanika se opredelilo za kaznu i jedan ili više restorativnih pristupa; 179 (46,8%) ispitanika je izabralo isključivo restorativne pristupe, od čega je njih 104 (58,1%) izabralo samo jedan restorativni pristup, dok je 75 (41,9%) izabralo više restorativnih pristupa.

Dobijeni podaci pokazuju da su i mehanizmi restorativne pravde i retributivni mehanizmi prepoznati kao rešenja koja mogu doprineti postizanju pravde u slučajevima međuetničkih konflikata u kojima su ispitanici bili povređeni. Kazna se i dalje posmatra kao veoma važan vid reagovanja na različite oblike viktimizacije, posebno od strane ispitanika iz Medveđe. Ipak, čak i oni koji vide kaznu kao mehanizam koji je pogodan za ostvarivanje pravde, nisu je posmatrali kao jedini mogući mehanizam, već su prepoznali i restorativne pristupe kao one koji mogu biti komplementarni sa kaznom. U tom smislu, znanje o tome zašto se dogodilo ono što se dogodilo, koje zahteva neki oblik susreta i komunikacije, zajedno sa dijalogom viđeni su kao važni mehanizmi za reagovanje nakon povređujućih ponašanja i postizanje pravde.

Rezultati istraživanja takođe ukazuju da ispitanici već koriste različite restorativne pristupe, posebno dijalog i neformalne vidove posredovanja (medijacije) kako bi rešavali

³ Restorativna pravda je pristup rešavanju konflikata (uključujući i kriminalitet), koji polazi od potreba žrtve, zajednice i učinioca i okuplja sve strane u sukobu kako bi im se pomoglo da na miran način razreše svoje konflikte ili druge probleme koje imaju kroz dijalog. Različite metode restorativnog načina rešavanja konflikata koriste se u svim evropskim zemljama (medijacija, porodična okupljanja, krugovi mirotvorstva), uglavnom u oblasti krivičnog pravosuđa, rešavanja sukoba u školama, na radnom mestu i porodičnim sporovima. Restorativna pravda je obnavljajuća pravda; ona nastoji da popravi nastalu štetu i narušene odnose i omogući poboljšanje međuljudskih odnosa, zatvaranje konflikata i povećanje sigurnosti građana.

svakodnevne probleme. Uz to, odgovori ispitanika otvaraju prostor za širu primenu restorativnih pristupa u slučajevima povređivanja gde postoji neravnoteža moći.

Međuetnički odnosi i mogući načini za njihovo poboljšanje

Posmatrano na celom uzorku, nalazi pokazuju da je oko jedne petine ispitanika (274 ili 19,3%) pričalo sa nekim o međuetničkim odnosima u njihovoj zajednici u toku godine koja je prethodila istraživanju. Više od polovine njih je pričalo o ovoj temi na konstruktivan i pozitivan način, u smislu kako unaprediti međuetničke odnose i koji bi bili mogući načini za prevazilaženje i rešavanje međuetničkih konflikata.

Posmatrano na celom uzorku, nalazi takođe pokazuju visok nivo i učestalost interakcije ispitanika sa ljudima iz drugih etničkih grupa, iako su neke razlike između mesta u kojima je istraživanje sprovedeno primećene: ispitanici iz Medveđe su u većoj meri odgovarali da nikada ne posećuju ljude iz druge etničke grupe, dok je interakcija između različitih etničkih grupa najveća u Prijepolju.

Konačno, najbolji načini za popravljavanje međuetničkih odnosa prema mišljenju ispitanika su: interakcija i razgovor, tolerancija i poštovanje različitosti, kao i preuzimanje socijalnih mera za prevenciju konflikata.